

Hz. Peygamber'in Sünnetinde Çevre Duyarlılığı: Ahlâkî Bir Örneklik

¹Osman Oruçhan

¹ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

Özet:

Çevre kavramı, tüm insanların ve canlıların yaşadığı, ilişki içinde bulunduğu sosyal ve tabii ortamları ifade eder. Bugün çevre, teknolojik alandaki gelişmelere zıt olarak bozulan ahlâkî anlayışlar nedeniyle tahrip edilmektedir. Çevre ile ilgili asıl sorun, bilimsel-teknolojik gelişmelerin artışı değil, insanoğlunun çevreye ahlâk ölçülerinden uzak bir anlayışla muamelesidir. Hz. Muhammed'in sünneti, içerdiği evrensel ahlâkî değerlerle, insanlığın sağlıklı ve huzurlu bir dünyada yaşayabilmesi için güzel bir örnektir. Ona göre sosyal ve tabii çevre Allah'ın insanlara tevdi ettiği bir emanettir. Hz. Peygamber'in öğretilerinde doğal çevreyi kullanmada tüm canlıların hakkı bulunmaktadır ve bu hakka saygı gösterilmelidir. Hadislerdeki, çevre ile ilgili uyarı ve uygulamaların çoğunluğu doğrudan ahlâkla ilgilidir. Onun ilkelerine göre, savaşa giden ordu bile çevre ahlâkının gereğine riayet etmelidir. Özetle bu tebliğde, Hz. Peygamberin çevre ile ilgili söz ve uygulamalarından, bugünün çevre sorunlarına ahlâkî boyutuyla çözüm sunabilecek sünnetleri, bir kısım örnekler ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Çevre, Ahlâk, Sünnet, Örneklik

Abstract:

The environment locution contains the habitats of mankind and other all living creatures. Today, the environment is getting demolished in contrast with technological developments because of disrupted moral conceptions. In this regard, the real problem is not increase of scientific and technological developments, but it is immoral treatments of mankind on the environment. The sunnah of the prophet Mohammad is favourable model with his universal moral values for life of mankind. According to him, the social and natural environment is an escrow, that the God gave it to the mankind. In the Prophet's teaching, there is all living creatures's right on the environment and must be respected that. The majority of warnings and applications on the environment in the Hadith are directly related to morality. According to his principles, even the army to go to war must respect the requirements of environmental ethics. In brief, in this paper, the sunnahs of the Prophet Mohammad that related to the environment, in the light of some samples of Prophet's words and practices were determined. This study offers some solutions to today's environmental problems in the moral dimension.

Key Words: Environment, Moral, Sunnah, Exemplariness

1.Giriş

Günümüz dünyasında gerek ekonomiye gerekse aktüel hayata seküler anlayışın egemen olması, bireylerin ruhsal sağlığı, toplumsal ilişkiler, özellikle ekolojik denge açısından pek çok olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Bu anlayış, bireyleri, büyük oranda ben merkezli bir hayat felsefesine yöneltmiş; böylece birey, sınırsız sermaye edinmeyi, olabildiğince rahat ve lüks yaşamayı temel hedefleri arasına almıştır. Bu hayat tarzını benimseyen bireyler ve bu bireylerin yönettiği topluluk ve toplumsal oluşumlar, kurum ve kuruluşlar hedeflerine ulaşabilmek için her türlü yolu meşru görerek, her istediklerini yapabileceklerini düşünmektedirler. Sonuçta onlar, denetimsiz bir kâr anlayışıyla hareket etmekte ve aşırı üretim, aşırı kazanç ve aşırı tüketim sarmalında egolarını güçlendirip vicdanlarını etkisiz kılarak doğayı tahrip etmeye, sosyal ve tabii çevreyi yaşanmaz kılmaya yönelmektedirler. Genel olarak malın ve servetin çoğaldığı bir dönemi yaşayan dünyamız, aynı şekilde savaş,

zulüm, terör, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, çevre kirliliği, fuhuş ve uyuşturucu, her türden hırsızlık ve yolsuzluk gibi sorunların daha da ağırlaşarak çoğaldığına şahit olmaktadır.

Şüphesiz çağımızda bilim ve teknolojinin getirmiş olduğu imkânlar insan hayatına büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu noktada bilim ve teknolojinin gelişmesinin İslâmî açıdan sorun olarak algılanmadığını vurgulamamız gerekmektedir. Sorun, gerek bilim ve teknolojinin üretiminde, gerekse kullanımında çevreyle ilişkilerin zihnî temellendirmesinde ve uygulamada, ahlâkî kurallara uyulmamasındadır. Çevre felaketlerinin kökeninde elbette insanın maddi hataları da vardır. Ancak, bunlardan çok manevi hatalarının da bulunduğu muhakkaktır. Bugün insanoğlu, karşılaştığı çevre felaketlerinin, ya da doğal afetler sonucunda ortaya çıkan can veya mal kayıplarının pek çoğunun müsebbibinin kendisi olduğunun farkındadır. Maneviyatını maddeye kurban ederek ahlâk bunalımına kapılan insan, Allah'a isyan ederek çevresindeki varlıklara karşı işlediği cürümlerle, felakete davetiye çıkarmaktadır. Kur'an'da çevreye verilen zararların ve yapılan tahribatın kaynağının, inanç ve ahlâk temeli zayıf kişilerin davranışları olduğuna işaret eder. *"İnsanların bizzat kendi yaptıkları yüzünden karada ve denizde çürüme ve bozulma başladı. Allah, belki dönerler diye yaptıklarının bazı sonuçlarını onlara tattıracaktır."* [1] Öyleyse, insanlığı büyük bir yıkımın eşiğine getiren bu tehlikeden çıkış yolunun; yok edilen, görmezden gelinen ve önemsenmeyen ahlâkî değerleri yeniden ihya etmek olduğu bilinmelidir.

Birey ve toplumları gündelik hayatta yaptıkları düşünce ve davranışlara sevk eden, pek çok zor ve altından kalkılması güç gibi görünen işleri kolaylaştıran ve gönüllü olarak yapılmasına vesile olan bir takım dinamikler vardır. Müslümanları iyi ve yararlı davranışlara motive eden en önemli dinamiklerden biri de şüphesiz Hz. Peygamber'in Allah tarafından övülen ahlâkıyla bezenmiş karizmatik kişiliği ve sünnetidir. Bu tebliğ, Hz. Peygamber'in sünnetinden istifadeyle Müslümanların çevreye yaklaşımında İslâmî perspektife dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Tebliğde, Hz. Peygamberin sosyal ve doğal çevre ile ilgili söz ve uygulamalarından bugünün çevre sorunlarına ahlâkî boyutuyla çözüm sunabilecek sünnetleri, bir kısım örnekler yardımıyla tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.Hz. Peygamber'in Çevre Ahlâkıyla İlgili Duyarlılığı ve Sünneti

İslâm'ın ana hedefi aşırılıklardan uzak, ahlâklı bir hayat tarzını benimsemiş örnek bir toplum oluşturmaktır. [2] Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber, inanç ve ibadetlerin öğretim ve eğitiminde olduğu gibi İslâm ahlâkının öğretim ve eğitimi konusunda da insanlara örnek olarak sunulmuştur. *"Şüphesiz, sizden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok ananlar için, Allah'ın Peygamberinde güzel bir örnek vardır."* [3] *"Gerçekten sen pek büyük bir ahlâk üzeresin."* [4] âyetleri, sadece bir övgü değil aynı zamanda bir örnek göstermeyi içermektedir. Hz. Peygamber'in, *"Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."* [5] sözleri de bu durumu ifade eder.

Sünnet, modern hayat tarzının getirdiği ruhsal bunalımlardan ve müzmin hale dönüşen çevre problemlerinden, zihinlerin kirlenmişliğinden güvenli bir şekilde kurtulmayı sağlayacak bir can simidi gibidir. Sünnet, bizatihi bir hayat tarzının ifadesidir ve İslam ahlâk anlayışının mücessem hali, Kur'an'ın hayata bir açılımı, onun yaşanmış bir tefsiridir. Nitekim kıymetli eşi Hz. Aişe, kendisine onun ahlâkî sorulduğunda, açık ve net bir ifade ile *"Onun ahlâkı Kur'an idi."* [6] demiştir. Dolayısıyla o, yaşanan kötü ahlâk kökenli pek çok sorununun çözümünde en üstün örnektir. Ancak sünnetin, modernizmin yol açtığı tabii ve sosyal kirlenmişlikten

arınmaya bir imkân olabilmesi için, unutulmuş sünnetlerin yeniden hatırlanarak günümüz sorunlarına çözüm olabilecek ilkelerin çıkarılması ve yeniden ihyası gerekmektedir. Sünnet bir Müslüman için yaşam biçimi ve modeli olarak bir her zaman erişilebilir ve uygulanabilir konumdadır.

Hız. Peygamber'in ahlâkî görüşlerinin ve uygulamalarının modeli olan sünnetinin en önemli referansının Kur'an olduğuna değinmiştik. Dolayısıyla onun çevre ile ilgili ahlâkî yönlendirmelerini ve duyarlılığını Kur'an'dan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle aşağıda Hız. Peygamber'in çevre ile ilgili sünnetini temellendirmede yer yer Kur'an'ın ilgili ayetlerinden referanslar sunmaya çalışacağız.

2.1.Hız. Peygamber'in Sünnetinde Sosyal Çevre ve Ahlâk

Sosyal çevre kavramı, ilişkide bulunduğu tüm toplum katmanlarını içine alır. İnsanın kendi iç dünyası ve yaratıcısı olan Allah ile ilişkilerini de bu kavram içinde değerlendirmek mümkündür. Ahlâk kavramıyla ifade edilen de bu ilişkilerin niteliği ile ilgilidir.

Ahlâkın ilgi alanı, insan ve insani ilişkilerdir. Ahlâk, insanı hem "birey" olarak, hem de "kendi dışındaki varlık dünyasıyla girdiği ilişki türleri içinde" ele alır. Birey olarak insan söz konusu olduğunda ahlâk, insanı kendisiyle uyumlu hale getirmeyi hedeflemektedir. İnsan, kendisiyle uyumu sağlayabilmek için ona bir dizi ilkeler koyar. İnsanın varlık dünyasıyla ilişkisi söz konusu olduğunda ise akla ilk gelen, yaratıcısı olan Allah ile ilişkileridir. [7]

Ahlâkî yaşantısıyla örnek ve önder olan Hız. Peygamber'in, bu özellikleri benimsetme konusundaki azmi ve uygulama yöntemlerine dair kaynaklarımızda pek çok örnek zikredilmektedir. Onun her türlü toplum kesitinden insanlara, bitki ve hayvanlara, kısaca çevresinde bulunan varlıklara en güzel şekilde davranmaya çalıştığına dair, gerek Kur'an'da gerekse diğer İslâmî kaynaklarda oldukça kapsamlı bilgiler verilmektedir. O, bir taraftan güzel ahlâkıyla örnek olurken, diğer taraftan da sözleriyle Müslümanları güzel ahlâk sahibi olmaya davet etmiştir.

Kur'an'ın geneline baktığımızda insanın huzur ve mutluluğunun, üç temel esas üzerinde durduğu görülür; sağlam bir Allah inancı (tevhîd), bu inancın gereği olan ibadetler ve sağlam ahlâk anlayışıyla örülmüş erdemli davranışlar. Hız. Peygamber'in ahlâkla ilgili öğretilerinin temelinde, öncelikle bireyi eğitme bulunmaktadır. Zira ahlâken olgun bir toplum, ahlâken olgun bireylerin çoğunlukta olduğu bir toplumdur.

Hız. Peygamber, insanın iç veya dış, sosyal veya tabii tüm çevresiyle ilişkilerinde ahlâklı olmasını arzu etmiştir. Ona göre olumlu ilişkilerin merkezinde samimiyet bulunmaktadır. O dini samimiyet olarak tanımlamış ve Allah'a, Rasûlüne, Müslümanların (meşru) yöneticilerine ve tüm Müslümanlara karşı samimi, içten olunmasını istemiştir. [8]

Hız. Peygamber sosyal çevrenin her toplum katmanıyla ilgili yönlendirmelerde bulunmuştur. Elbette ki bu tebliğ çerçevesinde bu konuyu ayrıntılarıyla işleme imkânına sahip değiliz. Bu nedenle, bireyin Allah ile ilişkisinden başlamak üzere Hız. Peygamber'in bu katmanlarla ilgili sünnetini bazı örnekler vererek anlamaya çalışacağız.

Hız. Peygamber, insanın Allah ile ilişkilerinde takvayı ön plana çıkarır ve onun samimi bir bağlılıkla yapılan dua ve davranışları kabul edeceğini belirtir. [9] İnsanın kendine karşı

sorumlulukları vardır. Kendi içinde tutarlı, huzurlu ve sağlıklı bir bedene sahip insan çevresiyle de iyi ilişkiler kuracaktır. Onun için Hz. Peygamber, bireyin Allah'a inanıp güvenmesini, ona ibadet etmesini, çevresindeki insanlarla iyi ilişkiler kurmasını tavsiye eder. Ancak insan bu arada kendisine ağır ibadet yükü yüklememelidir. O, “*Nefsinin üzerinde hakkı var.*” [10] buyurarak kendisine aşırı yüklenmemesini öğütler. Ailenin önemini, eşlerin, çocukların ve akrabaların birbirlerine karşı hak ve görevlerinin bulunduğunu vurgular. [11] Bireyin ailesi dışında ilişki kurduğu toplum katmanları, komşu, dost ve arkadaşlarla ilişkiler konusunda da Hz. Peygamber sevgi, merhamet, samimiyet, hak, adalet vb. ahlâki yaklaşımları ön plana çıkarır. [12]

Hz. Peygamber'in, toplum katmanlarının birbirleriyle ilişkilerini içeren sözlerinin yanında bir de genel olarak tüm bireyleri dolayısıyla toplumu ilgilendiren temel ahlâki ilkeler üzerinde de durmuştur. Ona göre insanı değerli kılan ırkları ve renkleri değil iyi ve güzel davranışlarıdır. [13] O, bir insanın köleleştirilmesine ve emeğinin sömürülmesine karşı çıkmış, asla böylesi davranışları ahlâki bulmamıştır. [14] Tüm yöneticiler, yönetiminde olanların haklarından sorumludurlar. [15] Buradaki yöneticilik vasfı aile reisliğinden bir ülkenin en üst yöneticiliğine kadar kapsamlı bir vasıftır. Ancak o toplumsal sorumluluğu sadece yöneticilere hasretmemiştir. Toplumun her bireyi gördüğü herhangi bir olumsuzlukla, kendi sosyal konumu, tecrübesi ve bilgisi doğrultusunda mücadele etmelidir. [16]

Hz. Peygamber, Müslümanları Allah korkusu ve sevgisi, doğruluk, dürüstlük, sözünde durma, ihlâs, iyilik, misafirperverlik, cömertlik, şükür, sabır, tevazu, adalet, cesaret, merhamet, şefkat, rıfk, hoşgörü, kanaat vb. ahlâkî hasletlere sahip olmaya yöneltmiştir. Diğer taraftan, bu davranışların zıtlarından da kaçınmalarını öğütlemiştir. Zira bu davranışlar, dünyada ve ahirette ceza veya mükâfatı gerektirmektedir. O, aynı zamanda kendisi de yaşayarak onlara örnek olmuştur. Müslümanların, onun örnekliliğini gerçekleştirdiği bu ahlâkî davranışları hayatlarında uygulamaları halinde ne sosyal çevrede ne de tabii çevrede sorun kalmayacağı açıktır.

2.2.Hz. Peygamber'in Sünnetinde Tabii Çevre ve Ahlâk

Kur'an'da maddi ve manevi tüm yönleriyle evren bir bütün olarak değerlendirilir. Allah, insana vahyettiği gibi, evrene ve diğer bazı canlılara da vahyetmiş, [17] bazı hayvan ve bitki türlerine yemin (kasem) etmiştir. Dünya üzerindeki diğer canlıların da ümmetler olduğuna, [18] kendi “lisan-ı hâl”leri ile Allah'ı tesbih ederek yüceltip, ona secde ettiklerine [19] ve evrende bulunan tüm varlıkların, Allah'ın varlığının, ilminin, kudretinin âyetlerini (delillerini, sembollerini, işaretlerini) taşıdıklarına [20] vurgu yapılır. Pek çok âyette Allah'ın, evreni belli ölçüler ve denge içinde, bir sistem olarak yarattığı belirtilir. Bunlardan Rahman Suresi'nde, insanın bu dengeye zarar verici davranışlardan kesinlikle kaçınması gerektiği vurgulanır. [21]

İnsan, özgür iradesiyle iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış davranışlar sergileme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, onun ahlâkî erdemlerden yoksun olması halinde kendisini bir bozguncuya dönüştürebilecek, böylece insan yeryüzünde “fesad”ın (bozulma, düzensizlik, kaos, terör) faili olabilecektir. [22] İşte bu nedenle hükümler altında bulunan varlıklara karşı emanet bilinciyle; hak, adalet, sevgi ve merhamet vb. ahlâkî duygularla yaklaşmalı; sosyal ve doğal çevresini iyileştirmeye ve geliştirmeye çalışmalıdır. Allah sorumluluğunun gereğini yerine getirmeyen insanlara ihanetlerinin cezasını verecek, sorumluluk emanetine riayet edenleri de mükâfatlandıracaktır. [23]

Hız. Peygamber'in tabii çevreyle kurduğu ilişkileri incelediğimizde Kur'an'da çizilen ahlâkî çerçeve içinde gerçekleştiğini, söz ve davranışlarıyla Müslüman topluma örnek olduğunu görmekteyiz. Aşağıda onun tabii çevre ile ilgili sünneti incelenecektir.

2.2.1.Çevreyi Koruma Eksenli Ahlâkî Duyarlılık: Sevgi, Saygı ve Merhamet

Çevre sorunlarının azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının oluşturulmasında devletlerin izleyeceği siyasi ve ekonomik politikalar, yasal mevzuatlar, gereklidir. Fakat bunların yeterli olmadığı, yasaların açıklarından yararlanmaya çalışan, ya da ceza ödemeyi göze alarak çevreye zarar vermeyi sürdüren kişilerin varlığı da bir gerçektir. Öyleyse bireyin diğerkâm olmasını sağlayacak, çevrede tahribat ve yıkıma yol açmadan üretim yapmaya teşvik edecek bir anlayışa ihtiyaç bulunmaktadır. Yeryüzünün korunması, geliştirilmesi, îmârı için gerekli düzenlemelerin yapılması insana yüklenmiş ahlâkî sorumluluktur. İslâm bu hususta "sevgi ve merhamet" duygularını ön plana çıkarmaktadır.

Hız. Peygamber'in sünnetine baktığımızda onun, sadece insanları değil, Allah'ın yarattığı tüm varlıkları sevgi ve merhametle kucaklayan bir örneklik sergilediğini görürüz. Onun sevgisinden insanlar, dağlar, hayvanlar, bitkiler kısacası tüm varlıklar nasibini almıştır. "Uhud öyle bir dağdır ki, o bizi sever, biz onu severiz." [24] sözleriyle Uhud dağına sevgisini izhar eden Hız. Peygamber, ordunun başında Mekke'ye doğru ilerlerken, yolları üzerinde yeni doğmuş yavrularını emziren bir köpek gördüğünde, onları ürkütmemek için yakınlarına bir nöbetçi koymuş, askerî güzergâhı da biraz değiştirmiştir. [25] Hız. Peygamber'in, hayvan yavrularının beslenmelerine dikkat edilmesi, kuş yuvalarına, yumurta ve yavrularına zarar verilmemesi [26] konusundaki hassasiyeti bu kapsamda değerlendirilebilir.

Sevgi, merhamet ve şefkat, bir kimsenin inancının gücünü, kalbinin rikkatini, ahlâkının değerini göstermesi bakımından önemlidir. Bugün gerek gündelik hayatın içinde, gerekse işgal, ihtilal ve savaşlarda insan ve hayvanlara uygulanan şiddet ve işkencenin temelinde merhametsizlik yatmaktadır. Her vesileyle rahmet peygamberi olduğunu vurgulayan ve davranışlarıyla bunu gösteren Hız. Peygamber hayvanlara karşı son derece merhamet ve şefkat duygularıyla yaklaşmış ve Müslümanları da bu konuda teşvik etmiştir. Hız. Peygamber, hayvanların hayat hakkına saygı duyulmasını ve onlara asla eziyet edilmemesini istemiştir. [27] O, herhangi bir hayvanın keyfî bir surette öldürülmesini, [28] atış talimlerinde hedef olarak kullanılmasını hoş görmemiş; [29] bu tür davranışları gerçekleştirenleri Allah'a hesap verecekleri ve cezalandırılacakları konusunda uyarmıştır. [30] Hayvanların yaralanmasını [31] ve onlara acı verecek tüm davranışları [32] yasaklamıştır. İnsan sağlığı ve hayat hakkına müteceviz olan bazı hayvanların itlafı gerektiğinde bile merhametsiz, acı verici ve işkence sayılabilecek itlâf yöntemlerinden kaçınılmasını istemiştir. [33] Ayrıca o, hayvanlara lanet okumayı, beddua ve hakaret etmeyi yasaklamış, [34] beslenmelerine özen gösterilmesi konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. [35]

Hız. Peygamber, ağaçların ve yeşilin tahrip edilmesini de bir ahlâk sorunu olarak gördüğünden, bu tahribin cehennem azabına neden olacağını söylemiştir. [36] Kıyamet kopacak bile olsa elindeki bir fidan dikmeyi emreden bir peygamber, elbette ki mevcut ağaçların merhametsizce kesilmesine rıza göstermeyecektir. Ona göre savaşa giden ordu bile çevre ahlâkının bir gereği olarak hayati bir mazeret bulunmadıkça ağaçları kesemez, meyve bahçelerini yakamaz, tarlasında çalışanları rahatsız edemez, tarım ürünlerine ve hayvanlara

zarar veremez. [37] Diğer taraftan o, ağaçların incitilmemesi gerektiğini de ifade etmiştir. Nitekim bir rivayette elinde sopasıyla ağacın dal ve budaklarını kırıp dökken bir bedeviyi görünce, onu bu davranışından dolayı uyarmıştır. [38]

Temiz suyun insan hayatı için önemini anlatmak bile gereksizdir. Hz. Peygamber suların temizliği üzerinde hassasiyetle durmuş, suları kirletmenin aynı zamanda ahlâkî bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir. O, su kaynaklarına, [39] nehir kenarlarına [40] ve durgun suya bevedilmesi (genel anlamda kirletilmesi) yasaklanmıştır. [41] Aynı şekilde, kuyuların hayvan ağıllarına en az kırk zira mesafede olmaları emredilmiştir. [42] Kirli suların neden olduğu olumsuzluklardan sadece bir istatistiğe yer vermek istiyoruz. BM verilerine göre, dünyada 1,4 milyar kişi, temiz içilebilir sudan yoksundur. Yine dünya nüfusunun %40'ı (2,6 milyar kişi), arıtılmamış sağlık açısından sakıncalı suyu tüketmek zorundadır. Sağlık şartlarına uygun olmayan suların neden olduğu kolera, ishal ve tifo gibi hastalıklardan, sadece 1 dakikada 15 kişi hayatını kaybetmektedir. Diğer bir ifadeyle yılda yaklaşık 8 milyon kişi, sudan kaynaklanan hastalıklar sonucu ölmektedir. [43] Bu bilgiler, Hz. Peygamber'in uyarılarına bugün her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyacağımız anlamına gelmektedir.

Türkiye'de her sene kurban bayramlarında ortaya çıkan kirlilik medyada yer bulur. Oysa Hz. Peygamber, kurbanını hayvan kesim yerlerinde (Menhar ve Musallâ) keserek [44] çevre temizliğine özen göstermiştir. Bunlara ilaveten o, ümmetine çevre temizliği konusunda gelip geçilen yollara [45] ve yabanî hayvan ve haşerelerin deliklerine/yuvalarına da abdest bozmayı yasaklamış, [46] evlerde çöp biriktirmeyi eleştirmiştir. [47] O, yoldan gelip geçenleri rahatsız edecek maddeleri yoldan uzaklaştırmalarını tavsiye etmiştir. Şüphesiz günümüzde, bu tavsiyelerde zikredilen "*gelip geçenleri rahatsız edecek maddeleri yoldan uzaklaştırmak*" şeklindeki ifade daha geniş kapsamda yorumlanmalıdır. Bu açıdan söz konusu ifade, yerlere sigara izmariti atmaktan, her türlü çöpe ve kaçak kömür dumanından zehirli kimyasal atıklara kadar çevreye zarar veren her şeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla temizlik, sadece yakın çevrenin kirletilmemesi demek değil, aynı zamanda karasıyla, deniziyle ve havasıyla bütün tabiatın temiz ve pak tutulması demektir. [48]

2.2.2. Doğal Çevreyi Kullanma Konusunda Ahlâkî Duyarlılık: İsraktan Kaçınma

İnsanın lüks ve ayrıcalıklı yaşama tutkusu, sınırsız arzuları, kanaatsizlik, şükürsüzlük, bencillik, gösteriş, vb. ahlâkî hastalıkları israfa, dolayısıyla çevrede adaletsizlik, haksızlık ve tahribata neden olmaktadır. Çevrenin bu yıkım ve tahribatlardan korunması için insanın en önemli sorumluluklarından biri israf etmeme, yani eşyanın kullanımında aşırıya kaçmama, ölçüsüz harcamamadır. Varlıkların kullanımında dikkatli, ölçülü ve dengeli olmak, Allah'ın rızasına uygun ve ahlâkî bir davranıştır. İsrafı, kişinin, kendisine, bir başka şahsa ya da kamuya ait, sorumluluğu altındaki mal ve imkânları kullanma ve harcamada makul ve kabul edilen ölçülerin aşılması şeklinde tanımlayabiliriz. Kur'an'da, Allah'ın müsrifleri sevmediği belirtilmiş [49] ve israf edenler *şeytanların kardeşleri* [50] olarak nitelenerek kınanmıştır. Zira israf sadece doğal kaynakların sorumsuzca tüketilmesi değil, aynı zamanda onların yaratıcısı olan Allah'a karşı bir saygısızlıktır. İsrafın ahlâkî bir sorun olmasının bir nedeni de israf edilerek tüketilen kaynakların yaşayan başka insan ya da canlılar ile gelecek nesillerin hakları olmasıdır.

Hz. Peygamber, tasarruf konusunda Kur'anî referanslar doğrultusunda oldukça hassas bir tavır sergilemiştir. Onun abdest alırken fazla su kullanan bir sahâbîyi uyarması [51] oldukça

dikkat çekicidir. Bu uyarı, bolluk içinde ve ibadet maksadıyla da olsa bireysel ya da toplumsal olarak sahip olunan her türlü kaynağı kullanmada orta yolun tercih edilmesi, sorumlu, hareket ve davranışlarında kontrollü olunması hususunda onun hassasiyetini göstermektedir. Medine'ye geldiğinde yaptırdığı sade ve mütevazı odalarda, vefatına kadar yaşamını sürdürmüş olması bizim için bir öğüt niteliği taşımaktadır. Ayrıca onun, tabii kaynakların ölçülü bir şekilde kullanılması noktasındaki duyarlılığı, emir ve öğretileri, israf ile oluşan günümüz çevre problemlerine karşı geliştirilecek bazı düzenlemelere öncülük edebilecek dinamizme sahiptir.

2.2.3. Çevreyi Geliştirme ve Güzelleştirme Eksenli Ahlâkî Duyarlılık: Hak, Adalet ve Sorumluluk

Hz. Peygamber'e göre doğal çevre aynı zamanda bir ibadet yeridir. O, “*yeryüzü bana bir mescit, (toprağı da) temiz ve temizleyici kılınmıştır*” [52] buyurmuştur. Onun yeryüzünü nitelerken mescitle birlikte toprağın temiz ve temizleyici olduğuna işareti, yeryüzünün her tarafının namaz kılınmaya, toprağının da her an su bulunamadığında abdest yerine teyemmüm yapılmaya namzet alanlar olduğunu göstermek içindir. Dolayısıyla, yeryüzünü kirletmemek, Müslümanların ahlâkî bir sorumluluğudur.

Çevrenin geliştirilme ve güzelleştirilme yollarından biri de, yerleşim merkezlerine yakın alanlarda halkın dinlenmelerini ve hoş vakit geçirmelerini sağlamak için rekreasyon alanlarının, parkların ve doğal hayatı korumak amacıyla milli parkların oluşturulmasıdır. Hz. Peygamber, henüz günümüzdeki anlamda bir şehirleşmenin bulunmadığı bir zaman ve mekânda milli parklar ve dinlenme alanları (harem alanlar) oluşturmuş, buralara sahip çıkmayı da ahlâkî bir ödev saymıştır. O, Medine'yi, bugünün ifadesiyle bir sit alanı ilan etmiş ve bu alanı korumak için ahlâkî müeyyidelerini koymuştur. [53] Bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in, başka harem bölgeler ve ormanlar oluşturduğuna dair hadisleri de bulunmaktadır. [54] Sadece belli alanlarda ağaç dikimini veya mevcut ağaçların korunmasını sağlamakla yetinmeyen Hz. Peygamber, bunun toplumsal bir hareket haline dönüşmesi için ağaç dikenlerin sadaka sevabı alacaklarını bildirerek tavsiye ve teşviklerde bulunmuş, [55] kendisi de bizzat ağaç dikerek [56] örnek olmuştur.

İnsanların ortak kullanım alanlarından biri, yerleşim birimlerinin içinde bulunan yollardır. Hz. Peygamber, yol üzerinde bulunan ve insanlara eziyet veren şeylerin yoldan kaldırılmasını teşvik etmiş, [57] ahlâkî olarak güzel gördüğü [58] bu davranışı gerçekleştirenleri cennetle müjdelemiştir. [59]

Hz. Peygamber, Müslümanları inşa edecekleri binanın boyunu, komşusunun rüzgârına engel olmayacak şekilde; onun binasından daha yüksek yapmama konusunda uyarmaktadır. [60] Öte yandan o, evlerin inşası esnasında komşulardan, birbirlerinin duvarlarına inşaat malzemesi yerleştirmelerine engel olmamasını isteyerek [61] onların işlerini anlaşılarak ve birbirlerine zarar vermeden gerçekleştirmeleri konusunda tavsiyede bulunmaktadır. Bu uyarıdan çıkarılabilecek sünnet modeli, *her türlü bina ve meskenlerin inşasında komşuların haklarına ve özgürlük alanlarına dikkat edilmesi ve onların inşa edilen bina nedeniyle zarar görmemeleri konusunda azami dikkat gösterilmesi* şeklinde formüle edilebilir.

Müslümanların sıklıkla bir araya geleceği mekânların başında mescit ve camiler bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in bu mekânların temizlenerek güzel koku ile kokulanmasına

[62] ve avluların temiz tutulmasına [63] dair tavsiyeleri bulunmaktadır. İnsanların bir arada yaşadığı tüm alanların bu kapsamda değerlendirilmesine engel hiçbir durum yoktur.

Sonuç

İnsanın doğa ile ilişkisi, ondan yararlanma çabaları ile başlamış, daha sonra bilimin gelişmesine paralel olarak ona üstünlük kurma ve sorumsuzca kullanma arzusu sonucu onu tahribe yönelmiştir. Günümüzde çevre kirliliği nedeniyle dünyanın yaşanmaz hâle gelmesinde en önemli faktör, toplumların ahlâkî ve dinî motivasyonlarının eksikliğidir. İnsanı motive eden en önemli unsurlardan biri de dindir. İslâm'ın sunduğu manevî disiplinden ve fitrî, evrensel ahlâkî değerlerinden uzaklaşan insanlık çevreyi de tahrip edebilmektedir. Bu nedenle dini ve ahlâkî eğitim büyük önem arz etmektedir.

Hız. Peygamber, çevreyle ilişkilerini bizim bugün anladığımız ve değerlendirdiğimiz manada çevrecilik kaygılarıyla düzenlemiş değildir. Onun çevreyle ilişkilerinin amacı, İslâm'ın ahlâk esaslarının doğal olarak hayata uygulanmasından başka bir şey de değildir. O (sav), Kur'an'ın yukarıda zikrettiklerimiz ve benzeri âyetlerle çerçevesini çizdiği ahlâkî erdemleri, söz ve uygulamalarıyla Müslüman topluma örnek olmuştur. Allah'ın Kur'an'da çerçevesini çizdiği ve onun son elçisinin gerek sözleriyle gerekse iş ve davranışlarıyla örnekliğini gerçekleştirdiği İslâm ahlâkî, ilkeleri uygulandığı takdirde tüm dünyada çevre problemlerini çözebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda Hız. Peygamber'in söz ve uygulamalarından ilke ve modeller çıkararak günümüz insanının sünnet algısı güncellenmeli/ihya edilmelidir. Onun sünnetinin, sevdiği yemekler, giydiği kıyafetin rengi, sakalı vb. konulardan ziyade, ahlâkî davranışlarından çıkarılacak model ve ilkeler olduğu vurgulanmalıdır. Bu, Müslüman toplumun çevre konularında daha dikkatli ve duyarlı davranmasına yardımcı olacaktır.

Öte yandan çağımızın bu ciddi çevre sorunları dikkate alındığında, bütün insanlığın üzerinde uzlaşabileceği evrensel değerlere duyulan ihtiyaç açıktır. Hız. Peygamber'in de ısrarla üzerinde durduğu temel ahlâkî ilkeler, ilâhî dinlerin yanında diğer büyük beşeri dinlerin de üzerinde uzlaşabilecekleri ortak bir zemini teşkil etmesi bakımından bir uzlaşma merkezi oluşturabilir.

Sonuç olarak, etkin ve pozitif bir çevre felsefesi ve çevre ahlâkî oluşturmada sünnetin yapacağı etki ve katkı büyüktür. Zira insanın sahip olduğu dünya görüşü ve değer yargıları, çevresiyle olan ilişkilerinde temel belirleyicidir. Çevre sorunlarının çözülmesinde sadece teknolojik önlemler ve yasal düzenlemelerle yetinmeyip, konunun ahlâkî boyutunu da dikkate alarak, sünnet ışığında bir çevre ahlâkî ve bilincinin oluşturulup geliştirilebileceğini düşünüyoruz.

Kaynaklar

[1] Rum, 30/41-42.

[2] Âl-i İmrân, 3/110.

[3] Ahzâb, 33/21.

[4] Kalem, 64/8.

[5] Mâlik b. Enes. el-Muvatta'. Thk. M. F. Abdulbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî; t.y., Husnu'l Hulk: 8.

- [6] Muslim b. el-Haccac. es-Sahîh. Thk. M. F. Abdulbaki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî: t.y., Musafirîn: 139; Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş'as. es-Sunen. Beyrut: Dâru'l-Fikr; t.y., Salat: 316; Ahmed b. Hanbel. el-Musned. Mısır: Muessesetu Kurtuba; t.y., VI, 54.
- [7] Kılıç, Recep. "İslam Ahlâkı". İslam'a Giriş Evrensel Mesajlar. Ankara; 2008, s. 69.
- [8] Müslim. İmân: 95.
- [9] Neseî, Ebû Abdurrahman. es-Sunenu'l-Kubrâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; 1411/1991, Cihad: 24.
- [10] Buhârî, Muhammed b. İsmail. es-Sahîh. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr; 1410/1990. Savm: 51; Müslim. Sıyâm: 82.
- [11] Bkz. Nesâî. Menâsik: 56; Tirmizî, Muhammed b. İsâ. es-Sunen (el-Câmiu's-Sahîh). Thk. A. M. Şakir. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî. t.y., İmân: 6; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. es-Sunen. Thk. M. F. Abdulbaki. Beyrut: Dâru'l-Fikr; t.y. Nikâh: 4; Ebû Davud. Cihâd: 104; Müslim. Zekât: 39, 40; Buhârî. Edeb: 2.
- [12] Buhârî. Edeb: 29, 30; İbn Hanbel. el-Müsned. II, 400.
- [13] İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. es-Sîretü'n-Nebeviyye. Thk. Mustafa es-Sakka, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhâfiz eş-Şelebî. Beyrut; 1997. II, 603.
- [14] Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. Kitâbü'l-Meğâzî. Thk. Marsden Jones. Beyrut; 1984. III, 1103; İbn Mâce. Ruhûn: 4.
- [15] Buhârî. Vesâyâ: 9.
- [16] Müslim. İmân, 69; Buhârî. İlim: 3; Şirket, 6.
- [17] Fussilet, 41/12; Nahl, 16/12.
- [18] En'âm, 6/38.
- [19] Ra'd, 13/13; Nahl, 16/49; İsrâ, 17/44; Hacc, 22/18; Nûr, 24/41; Rahmân, 55/6; Hadîd, 57/1; Haşr, 59/1; Cuma, 62/1; Tegâbun, 64/1.
- [20] Câsiye, 45/3-5; Fussilet, 41/53.
- [21] Rahmân, 55/5-8.
- [22] Bkz. Bakara, 2/30; Ahzâb, 33/72.
- [23] Ahzâb, 33/72-73.
- [24] Buhârî. Enbiya: 10; Muslim. Hacc: 85.
- [25] Vâkıdî. Kitâbu'l-Meğâzî, II, 804.
- [26] Ebu Davud. Edeb: 167, Cihad: 12; Cenaiz: 1; Tayâlisî, Suleymân b. Dâvud Ebû Davud. el-Musned. Beyrut; Dâru'l-Ma'rife, t.y. s. 44.
- [27] Buhârî. Zebâih: 25; İbn Hanbel. el-Müsned. IV, 31-33; Nesâî, Dahâya: 42.
- [28] Ebu Davud. Edeb: 167, 168; Nesâî. Dahâyâ: 42, Sayd 34; İbn Hanbel. Müsned, II, 166.
- [29] Müslim. Sayd: 58; Nesâî, Dahâya: 42.
- [30] Buhârî. Cihad: 152; Bed'ü'l-Halk: 14; Müslim. Selâm: 148.
- [31] İbn-i Mâce. Sayd: 11.
- [32] İbn-i Mâce. Zebâih: 3; Tirmizi, Cihad: 30.
- [33] Ebû Davud. Cihâd: 112; Edeb: 163, 164.
- [34] Müslim. Birr: 80; Ebu Davud. Cihâd: 55.
- [35] Buhârî. Bed'ü'l Halk: 17; Ezan: 9; Müslim. Birr: 13; İmâret: 178; Tirmizi, Edeb: 75; İbn Mâce. Zühd: 30.
- [36] Ebu Davud. Edeb: 159.
- [37] Abdurrazzâk b. Hemmâm; el-Musannef. Thk. Habibu'r-Rahman el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetül-İslâmi; 1403, V, 220.
- [38] İbnu'l-Esrî el-Cezerî, Ebu'l-Hasen. Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe. Neşr. Halid Abdulfettah Şibl, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; 1417/1996, VI, 351.
- [39] Ebû Davud. Tahâret: 14; İbn Mâce. Tahâret: 21.

- [40] Ebû Dâvûd. Tahâret: 14; İbn Mâce. Tahâret: 21; Taberânî, Ebu'l-Kasım Suleyman b. Ahmed b. Eyyûb. el-Mu'cemu'l-Evsat. Thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrir. Beyrut: el-Mektebül-İslâmî; 1405/1985, III, 36.
- [41] Muslim. Tahâret: 94-96; Buhârî. Vudû: 68, 71; Ebû Dâvûd. Taharet: 36; Tirmizî. Tahâret: 51; İbn Mâce. Tahâret: 25; İbn Hanbel. el-Müsned. II, 288, 532; III, 341, 350.
- [42] İbn Mâce. Rühûn: 22; İbn Hanbel. el-Müsned. II, 494.
- [43] Özey, Ramazan. Susuzluk Bunalımı.
<http://www.ramazanozey.net/rozey/icerik/detay.asp?id=164&dil=tr> (Erişim:02.09.2014)
- [44] Buhârî. Edâhî: 6.
- [45] Muslim. Tahâret: 68; Ebû Davud. Tahâret: 14; İbn Mâce. Tahâret: 21; İbn Hanbel, el-Müsned. II, 372.
- [46] İbn Mâce. Tahâret: 21.
- [47] Tirmizî. Edeb: 41.
- [48] Akyüz, Hüseyin. Çevre Dostu Bir Elçi: Hz. Muhammed. Çevre ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler, Gaziantep; 2014, s. 47.
- [49] Nisa, 4/6; Furkan, 25/67; A'raf, 7/31.
- [50] A'raf, 7/31
- [51] İbn Mâce. Taharet: 48.
- [52] Buhârî, Teyemmüm: 1; Salat: 56; Muslim. Mesâcid: 3-5.
- [53] Buhârî. Fedâilu'l-Medîne: 1; Abdurrezzak, el-Musannef, IX, 261.
- [54] Ebû Dâvûd, Menâsik 11/ 95,96
- [55] Bkz. İbn Hanbel. III, 147, 229, 243, 438;V, 415; Buhârî. Hars: 1; Hibe: 35; Edeb: 27; Muslim. Musâkât, 7-12; Tirmizî. Ahkâm: 40; İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. Hilyetu'l-Evliyâ. Kahire: Dâru'l-Fikr; 1416/1996, II, 343.
- [56] İbn Hanbel. el-Musned. V, 440.
- [57] Müslim. İmân: 58; Buhârî. Hibe:35; Ebu Davud. Edeb:160.
- [58] Muslim. İmâret: 164; Muslim. Mesâcid: 57; Ebû Davud. Tatavvu': 12.
- [59] Müslim. Birr: 127-130.
- [60] Taberânî, Ebu'l-Kasım Suleyman b. Ahmed b. Eyyûb. el-Mu'cemu'l-Kebîr. Thk. Hamdi b. Abdilmecîd. Musul: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem; 1404/1983, XIX, 419.
- [61] Buhârî. Mezâlim: 20.
- [62] Tirmizî. Cum'a: 64.
- [63] Tirmizî. Edeb: 41.